

A CSEND – MULTIDISZCIPLINÁRIS KONFERENCIA

absztraktfüzet

2024. november 22–23.

A konferencia szervezői

Branczeiz Anna (PTE KPVK), Muntag Vince (HUN-REN BTK ITI), Weiss János (PTE BTK)

A konferencia intézményi szervezői és támogatói

MTA PAB II. Szakbizottság Filozófiai Munkabizottsága
PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar
PTE Bölcsészettudományi Kar – Filozófia Tanszék

A PLENÁRIS ELŐADÁSOK ABSZTRAKTJAI

E. Bártfai László: Teljes, részleges és viszonylagos csend	5
Muntag András: A csendről – „zajvédelmi” szemmel (füllel).....	6

A PÉNTEKI NAP ELŐADÁSAINAK ABSZTRAKTJAI

Kékes-Szabó Marietta: Fojtogató csend, avagy az érzelmi kommunikáció elakadása a gyászfolyamatban	7
Szilasi Veronika: A perinatális gyász orvosi etikai megközelítése	8
Kovács Veronika: „Hamuszürke csönd” – A csend nyelve Nadas Péter <i>Saját halál</i> című szövegében.....	9
Demeter Gáborné: A csend értelmezése a kognitív és nyelvfejlődési zavarok diagnosztikájában	10
K. Farkas Claudia: A csend hatalma. Csendjáték a pedagógiában	11
Bors Edit: A csend környezetpszichológiája Maupassant <i>Vizen</i> című novellájában	12
Buday-Kele Boglárka: Csend és hallgatás a mediációban	13
Czétány György: A csend szerepe Shakespeare tragédiáiban.....	14
Csondor Soma: Az elbeszélhetetlenség körülírása. Metareflexió és allegorizáció Borbély Szilárd <i>Nincstelenekjében</i>	15
Kapus Erika: „Nem ütközve emberhangba, érthetőbb az erdő hangja.” Kísérteties csend Czóbel Minka utolsó verseskötetében	16
Branczeiz Anna: Vihar előtti csend. A csend mint a háborús szorongás kifejeződése Radnóti Miklós <i>Béke, borzalom</i> című versében.....	17
Benda Mihály: „Nem fontos, értik-e, de az idegek borzongjanak, mint kifeszített húr a szélben.” A zene, a szó és a csönd Weöres Sándor lírájában	18

A SZOMBATI NAP ELŐADÁSAINAK ABSZTRAKTJAI

Verebes Adrienn: Egy késő ókori szerző csendjének máig hangzó szavai.....	19
Porkoláb Anna: A csend funkciói a középkori domonkos szerzetesnők vallásosságában.....	20
Fehér Stefánia: Ideje van a hallgatásnak – az <i>Ószövegség</i> lapjain megbúvó csend.....	21
Rudisch Ferenc: „Budapest csendes, újra csendes” Az utcai lapárusítás 1906-os betiltásának nyilvánosság- és kultúrtörténeti összefüggései.....	22

Nagy Janka Teodóra: A csend mint büntetés jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi olvasatai: az elhallgatás, az elhallgattatás a „közvélemény büntetéseiben”	23
Varga István és Kitanics Márk: A titoktartási kötelezettség dilemmái a segítő hivatásokban ..	24
Muntag Vince: Szünet, csend, dramaturgia. Gondolatok az elhallgatás dramatikus alakzatainak funkciójáról	25
Horváth Zsuzsa: Kaffka Margit: <i>Színek és évek</i> . A csend, az emlékezés és a női identitás narratívája	26
Ferencz Hedvig: „Ha megmutattuk, nem beszéltünk, erről nem volt mit mondani” – A hiány megközelítése Szvoren Edina novellisztikájában – narrációs megoldások, poétikai működések, a hallgatás alakzatain keresztül	27
Alpek Csenge: A csend mint mágia	28
Weiss János: A csend dialektikája Nietzsche <i>Zarathustrájában</i>	29
Barcsi Tamás: A csendtől való félelem. Megjegyzések Oswald Spengler csendről kifejtett gondolataihoz.....	30
Bialkó László Gergő: A nietzschei <i>Zarathustra</i> csendje és az örök visszatérés.....	31

A PLENÁRIS ELŐADÁSOK ABSZTRAKTJAI

E. BÁRTEFAI LÁSZLÓ

esszéista

Teljes, részleges és viszonylagos csend

A csend–zaj antonim pár. A *Csend van az erdőben*, illetve a *Zaj van az erdőben* állítások egymás tagadásai, azaz kontradiktórius viszonyban állnak egymással. Ha az egyik igaz, akkor a másik hamis, és hamisak sem lehetnek egyszerre. Két komplementer részhalmazra osztják a tárgyalási univerzumot, nem húzódik közöttük senki földje. Az állapotok tagadása mindig egy másik állapotot fejez ki, az egyik hiánya éppúgy állapot, mint a másik megléte. Mindez a teljes csendre igaz, amelyet Szent Ágoston óta mindenki ugyanúgy határoz meg: „És mit jelent a csönd, ha nem a hang hiányát?”

A köznyelvben azonban rendkívül gyakori két mondattípus. A *Csend volt, csak a ... hallatszott* ontológiai előfeltevéseket vezet be, rendszerint egyhangú, ismétlődő történések, cselekvések bekövetkeztét vetíti előre: természeti erők szakadatlan működését, emberi készítmények ütemes zaját, örökösen felhangzó állathangokat, szokásszerű cselekvések keltette zajokat. Az *Olyan / Akkora csend volt, hogy (még) a ...-t is hallani lehetett* mondattípus ezzel szemben episztemológiai előfeltételeket vezet be. A csend teszi lehetővé, hogy egy közeli halk vagy egy távoli hangos hangot meghalljunk.

A *teljes, süket* vagy *néma csenddel* ellentétben ezek a szerkezetek a részleges csend kifejezésére szolgálnak, amelynek velejárója bizonyos mértékű és fajtájú zaj, ezért nem határozható meg a zaj hiányával. A tárgyalási univerzum ebben az esetben nem két, hanem három részre tagolódik; a csend keletkezése nem egyenértékű a zaj megszűntével, illetve a csend megszűnt a zaj keletkezésével, a részleges csendet a zajtól elválasztó határt pedig csak önkényesen lehet megvonni. A skála csak a csend felőli végén zárt, a zaj felől nyitott, mert minden zajnál van nagyobb. A skálát végpontként lezáró teljes csendre az egyre kevésbé zajtalan részleges csendek következnek, majd a zajküszöböt átlépve egyre erősebb zajok.

A viszonylagos csend mibenlétét Ottlik Gézától vett példával világítom meg: „Csend volt. Átült Alisz mellé, s szemét le nem véve róla, ráhajolt hideg szájára. Még nagyobb csend támadt.” A teljes csend és a zaj váltakozása a (bináris) kapcsoló példájával szemléltethető, a viszonylagos csendek pedig a teljes csendtől a zaj felé vezető részleges csendek sorozataként foghatók fel. A sorozat két vagy több egymással összehasonlított tagját nevezem viszonylagos csendnek.

E fogalmi tisztázás feloldja az ellentmondásokat, és megnyitja az utat a „jó” és „rossz” csendek elkülönítése előtt.

MUNTAG ANDRÁS

zajvédelmi szakmérnök

A csendről – „zajvédelmi” szemmel (füllel)

Az előadás felvázolja az akusztika alapjait – amely a csend fizikai szempontú megismeréséhez szükséges. A hallás tartománya mind a hang intenzitásában (vö. decibel), mind hangszínében (vö. frekvenciáinak színekében) több nagyságrendre terjed ki. A hallásküszöb, a mérhető legkisebb hang, a hangterjedés törvényszerűségei is felvillannak. A zajvédelem jogi keretei is befolyásolják, hogy egy szakértő mivel foglalkozik. Szó esik a hangérzet szakterületéről is: a fizikával kapcsolatos, de szubjektumtól is függő mértékeiről is. A zajvédelem nem ismeri a csönd fogalmát, de megfogalmazza, hogy egy zajvizsgálat milyen hangokat nem vesz figyelembe. A csend nem(csak) a hang nélküli világot jelenti, hanem mindazt, amit mögötte a hangot érzékelő ember megél.

A PÉNTEKI NAP ELŐADÁSAINAK ABSZTRAKTJAI

KÉKES-SZABÓ MARIETTA

SZTE SZAOK, Szent-Györgyi Albert Klinikai Központ

Fojtogató csend, avagy az érzelmi kommunikáció elakadása a gyászfolyamatban

A haláltéma mint spirituális élmény napjainkban is még nagyrészt tabunak számít. Noha a tanatológia, a halál tudománya évtizedek óta intenzív fejlődést mutat, az embereket továbbra is meggátolja a társaik és önnön halálukról való gondolkodásban az ismeretlentől való félelem. Életünk azonban inkább felértékelődne, ha annak kereteit tudatosítanánk magunkban. A régi korok és civilizációk a halált és gyászt rítusokkal övezték, amelyek a fájdalom átélését és kifejezését is lehetővé tették. „Nem gondolkodhatunk az életről, ha nem vesszük figyelembe a halál tényét. Mindez fordítva is igaz: a halál fényében az élet kérdései is elötűnnek” (Pilling, 1999, IV:1). Egy másik személy életének vége saját halálunk lehetőségével is szembesít. Sérthetlenségünk illúziója, múlandóságunk realitása kíméletlen erővel tárul elénk. A halál tényével a gyász mint természetes reakció mutatkozik. Hagyományainak elsekélyesedése azonban kevés támpontot ad a modern kor emberének a veszteséggel való megküzdéshez. Noha a gyászfeldolgozás kapcsán elsősorban valakinek a halálára szoktunk gondolni, ténylegesen életünk során megannyi egyéb veszteséggel (például nyugdíjazás, válás, egészségkárosodás) szembesülünk. Ilyenkor gyakran elakadnak a szavak, nem látjuk a gyászban levő emberhez való kapcsolódás módját, aki ezért különösen egyedül érezheti magát. A hatékony – és különben nagyon egyedi lezajlású – gyászmunkát ráadásul nagyban befolyásolják a veszteség általános élményéhez fűződő korábbi tapasztalataink, élményeink. Annak tárgyához fűződő viszonyunk is meghatározza a helyzettel való megbirkózást. Tettek és elmaradt cselekvések nyomasztó élményei feszülhetnek a gyászolóban. Számos ki nem mondott szó és meg nem osztott érzés, gondolat maradhat hátra. Bocsánat és megkövetés, amelyek tere a másik lény elmúlásával, halálával immár véglegesen bezárult. Minél ambivalensebb volt a kapcsolat az elhunyttal, a megbékélés és továbblépés is annál nehezebb lehet. Változatos tünetek jelezhetik a gyászfolyamat elakadását. Ilyenkor hasznos lehet egy a témában jártas szakember felkeresése, aki a megakadt érzelmi kommunikáció oldásában és a fájdalmas, kínzó csend megtörésében segítséget nyújthat. Prezentációmban a gyászkísérés néhány alapelvét kívánom megosztani a konferencia résztvevőivel, ezzel is hozzájárulva a témáról való jobb kommunikációhoz.

SZILASI VERONIKA

SZTE SZAOK, Magatartástudományi Intézet

A perinatális gyász orvosi etikai megközelítése

Előadásomban elsősorban a perinatális gyászban az ellátó személyzeti és páciens oldalról jelentkező csend üzenetével, szerepével szeretnék foglalkozni orvosi etikai szempontból. A csendnek sokféle aspektusa lehetséges: elhallgatás lehet a trauma és a gyász központi jele, de jelen van az orvosi titoktartás is mint az orvos fontos bioetikai (autonómia tisztelete, jótekonyság, ne árts, igazságosság) és betegjogokkal kapcsolatos kötelessége. Az előadás esetcentrikus megközelítéssel járja körbe csend jelentőségét a perinatális krízishelyzetekben jelentkező orvos-beteg/hozzátartozó kommunikációban, az értő, empátiával teli figyelemben és a partneri orvos-beteg kapcsolatban. Reflektálni szeretnék a csend fontosságára az abortusszal, a mesterséges megtermékenyítéssel, az embriók morális státuszával, a magzati halállal, a koraszülött elvesztésének élményével kapcsolatos különféle szituációkban, a jelző szerepére és széleskörű etikai dimenzióira. Szeretnék bemutatni különféle határhelyzeteket, amikor a páciens autonómiájának tisztelete és az orvosi titoktartás kötelezettsége szembe kerül mások mentális és fizikai egészséghez való jogával, és ez morális dilemmát és distresszt okoz az orvosnak. Végül szeretnék reflektálni a társszakmák (bábák, szülésznők, ápolónők) és az orvosok közötti csend jelentőségére a team-munka keretén belül.

KOVÁCS VERONIKA

PTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola

„Hamuszürke csönd” – A csend nyelve Nádas Péter *Saját halál* című szövegében

A csendre irányuló megközelítések egy része a nyelvnélküliséget, a megszólalás hiányát, a nyelvi artikuláció végességét veszik alapul. A betegségirodalom nyelvkérdésének centrumában is ez a megszólalási probléma áll. Előadásomban Nádas Péter *Saját halál* (2001) című esszéjét, illetve a szöveg fotókönyv formában megjelent kiadását (2004) elemzem.

Az autopatográfiák, vagyis a betegségtapasztalatokat feldolgozó önéletrajzi írások kontextusában a csend a kimondhatatlan és leírhatatlan testi és lelki szenvedés, a trauma, vagy a halállal való szembenézés kifejeződése. A betegséggel kapcsolatos tapasztalatok egy része olyan tudáshoz juttatja átélőjét, melyek közvetítésére nincsenek általános használatban lévő szavaink, így a nyelv helyett a nyelvnélküliség és a csend dimenziója erősödik fel. Ennek a problémának egy lehetséges megoldása Nádas Péter *Saját halál* című esszéjének fényképekkel kiegészített kiadása, amely egy nyelvet nem igénylő médium beemelésével új értelmezési teret nyit a megélt tapasztalat átadását illetően. A képi dimenzió befolyásolja a szöveg működését, az olvasás ritmusát, miközben a befogadó egyszerre kényszerül a nyelvi és a nyelv nélküli dimenziók párhuzamos értelmezésére. Habár a szöveg centrumában a test áll, a választott képsorozat egy vadkörtefát ábrázol, ezzel lehetőséget kínálva a nem antropomorf, mégis unikális motívum metaforikus értelmezésére. Előadásomban kitérek a csend betegségirodalomban betöltött szerepére, a csend jelentésképző funkciójára, illetve a nyelvnélküliség narratív lehetőségeinek elemzésére Nádas Péter szövege kapcsán.

DEMETER GÁBORNÉ

MATE Gyógypedagógiai Tanszék

A csend értelmezése a kognitív és nyelvfejlődési zavarok diagnosztikájában

A nyelvfejlődési késés és a nyelvfejlődési zavar diagnosztikájában kiemelt jelentősége van a legjellemzőbb tünetek, tünetegyüttesek felismerésének, ezen belül a megakadásjelenségek és a beszédszünetek azonosításának. Ugyanakkor az egyes tünetek mögött ható okok, háttértényezők azonosítása és elemzése nélkül nem képzelhető el sem a diagnosztikus kategória beazonosítása, sem az ehhez kapcsolódó fejlesztési folyamat megtervezése. (Lukács és mtsai, 2014) A különböző nyelvfejlődési zavarok szakszerű és pontos szűréséhez már korai életkortól konkrét szempontok, fejlődési mintázatok körülhatárolása szükséges. (Juhász, 2013; Kas és mtsai, 2018)

A csend fogalma a gyermekek nyelvfejlődésében különös és lényeges értelmezést nyer. Mivel a nonfluens beszéd háttérében nyelvi és nem nyelvi okok egyaránt azonosíthatók, illetve a gyermek fejlődésének bizonyos szakaszaiban tipikus és természetes jelenség (Lajos, 2003), a tünetek és oki tényezők kölcsönhatásának tisztázása komplex és differenciáldiagnosztikára épülő módszerekkel lehetséges. (Mészáros, 2015) A verbális fluencia vizsgálatának módszertana a 21. század első évtizedeiben felerősödött, a hazai kutatások kiemelten foglalkoznak e képességterület szerepével, mérési és elemzési lehetőségeivel. (Tánczos, 2014; Juhász, 2017; Mészáros, 2017) A kutatások rávilágítanak a beszédet érintő megakadások, valamint a kapcsolódó háttértényezők differenciált megjelenési formáira és összefüggéseire.

Az előadásban olyan esetpéldákat ismerünk meg, amelyek a beszédben megmutatkozó szünetek megjelenési formáit és az azokat kiváltó okokat komplexen, összefüggésük keresztmetszetében mutatják be. A csend mint jelzőtünet így válhat a diagnosztikus és a fejlesztési folyamat együttes katalizátorává, mely a nyelvészeti vonatkozásokon túl a gyakorló pedagógia számára is lényeges támpontokat jelöl ki.

K. FARKAS CLAUDIA

PTE KPVK Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék

A csend hatalma. Csendjáték a pedagógiában

Napjainkban az embereket folyamatos zajforrások és növekvő zajszint veszik körül. A zaj nem csupán környezeti problematika, az oktatási-nevelési intézményeket sem hagyja érintetlenül. Felértékelődik a csend, és annak többretegű, összetett jelenségére, hasznosíthatóságára vonatkozó tudás.

A nevelés világának szerves része a csend, melyet különböző módokon közelítettek meg és használtak történeti perspektívában. Pedagógiai alkalmazásával foglalkozó kurrens külföldi szakirodalmak rámutatnak arra, hogy a csend értékes, és sok módja létezik, mely támogatja a nevelési célkitűzéseket, a tanulást, a gondolkodást, az elmélyülést. A modern oktatási rendszereknek rá kell lelniük a csend felhasználási lehetőségeire (Su et al. 2023; Hanna 2021; Alerby 2018), és érdemes a pedagógiatörténet eredményesnek bizonyult módszereit is újra felfedezniük-továbbfejleszteniük – így például Maria Montessori csendgyakorlatát.

Az előadás fókuszában a csend pedagógiai alkalmazásának és kezelésének témaköre, közelebbről az úgynevezett csendjátékok állnak. A következő kérdésekre keresi választ: Miként definiálható a csend pedagógiai környezetben? Melyek a csend gyerekekre gyakorolt hatásai? Milyen módon és elven működik a csendjáték? Miben ragadható meg a „Montessori-csend” jelentősége és egyedisége? A csendjátékokat alkalmazó intézmények miként vélekednek a módszerről?

Az előadás fundamentumául magyar és idegen nyelvű pedagógiai művek, folyóiratok és hazai intézményi honlapok szolgáltak; a kutatás az elemző-értelmező és szintetizáló módszertant követte.

Az előadás célja, hogy bővítse a csendről való tudást, megismertessen a csendjátékokkal, és konkrét hazai intézményi példákat is kínáljon alkalmazásukról, továbbá felhívja a figyelmet a csendjátékok jótékony hatására, ötleteket adjon a tovább gondoláshoz.

Megállapítható, hogy a csendgyakorlat speciális és összetett fejlesztő tevékenység, amely képes a figyelem, az ismeretek, a szociális készségek, az akarat formálására, és élményszerű hatással van a gyermekekre. Csendjátékokról már az 1920–1930-as évek hazai pedagógiai sajtója is tudósított. Montessori csendgyakorlata Magyarországon napjainkban nem kizárólag a Montessori szellemiségű intézményekben van jelen: a módszertani újítás jegyében sporadikusan más intézménytípusokban is élnek vele.

A prezentáció hozzájárulhat árnyaltabb kép kialakításához a csendjátékokról, ezáltal segítheti a módszer adaptálását.

BORS EDIT

PPKE BTK Alkalmazott Viselkedéselemzés Tanszék

A csend környezetpszichológiája Maupassant *Vízen* című novellájában

A környezetpszichológiai kutatások a tájpreferenciák vizsgálata során rámutattak arra, hogy a tájak affektív jelentését az elme konstruálja, többnyire a vizuális információ által keltett *arousal* alapján: a táj preferenciája optimális szintű (közepes) információs ingerlés esetén a legmagasabb, míg a túlzott ingergazdagság stresszkeltőnek, a túlzott ingerszegénység viszont unalmasnak bizonyul. Sőt, vannak olyan természetes környezetek, amelyek a túlzott ingerszegénység miatt kevésbé tűnnek kontrollálhatóak, bizonytalanok vagy akár szélsőségesnek is érezhetőek. Vajon azok a természeti környezetek, amelyeket rendszerint egy pihentetőnek, feltöltőnek ítélt csend, azaz egy optimális háttér-ingerlés (*arousal*) jellemez (pl. séta az erdőben, csónakázás a tavon), hogyan, milyen módon fordulhatnak át fenyegető, bizonytalan helyé, amely az irányított figyelem fokozott használatát igényli és végül mentális kimerüléshez vezet? Az emberek annak megfelelően reagálnak környezetükre, ahogyan azt korábbi tapasztalataik alapján észlelik, értelmezik. De mi történik akkor, ha a csend „túlzóvá” válik és a korábbi tapasztalatok nem segítenek?

A csend környezeti észlelését és annak a viselkedésre való hatását egy irodalmi mű kapcsán mutatjuk be (a környezetpszichológia kevésbé kutatott területe a természetes vagy épített környezetek irodalmi ábrázolása). Maupassant *Vízen* című novellájában a megszokott csend uralta természeti környezet (folyó) szélsőséges környezetté alakulásának folyamatát mutatjuk be, valamint a főhős (csónakos) mentális állapotának változását, a perceptuális és intellektuális dezorientációt, hallucinációt és a mentális kimerülés állapotát kísérjük nyomon, a képi, nyelvi-stiláris jegyek figyelembevételével.

Csend és hallgatás a mediációban

A mediációt napjainkban egyre szélesebb körben kutatják, mivel jelentősége folyamatosan nő, és fontos részét képezik a metakommunikációs elemek. A tanulmány az interperszonális viszonyok kommunikatív természetéből kiindulva azt vizsgálja, hogy a csendnek, a hallgatásnak mint a metakommunikáció részének milyen szerepe van a kommunikációban egy mediációs ülés során. Célja, hogy feltárja e két elem jelentését és szerepét a konfliktuskezelés folyamatában filozófiai perspektívából. A csend és a hallgatás nem csupán a szavak, a kommunikáció hiányát jelentheti, hanem mélyebb, létezésünket és emberi kapcsolatainkat alapjaiban érintő jelenségeket és eszközöket, melyek alkalmazása a mediáció során közelebb visz az ágensek közötti konszenzus felé. Ez az alternatív vitarendezési mód keretbe helyezi a konfliktust, ezzel a felek számára érthetővé téve annak lényegi pontjait, gyökerét, mely folyamat során a mediátor számára fontos, hogy rendelkezzen azzal az ismerettel, hogy a csend, a hallgatás miként szolgálhatja az ügy előremenetelét. A konfliktuskezelésben a csend lehetőséget biztosít az önreflexióra, a nézetkülönbségek mélyebb megértésére és időt ad a félnek, hogy átgondolhassa, amit kifejezésre szeretne hozni. A hallgatás aktív résztvevője a párbeszédnek, amely elősegíti az empátiát és a kölcsönös tiszteletet. Arra sarkall, hogy tiszteletben tartsák azokat a dolgokat, melyek szavakkal ki nem fejezhetőek. A tanulmány ezen jelenségeknek az etikai, pragmatikus dimenzióit elemzi az interperszonális viszonyokban és azon kívül is, speciálisan a mediációs ülés alatt. Különös figyelmet fordít arra a kérdésre is, hogy mindezek hogyan járulhatnak hozzá a sikeres konfliktuskezeléshez, és milyen okokból válhatnak a felek közötti bizalom alapjává, továbbá a mediátor eszközévé.

CZÉTÁNY GYÖRGY

A csend szerepe Shakespeare tragédiáiban

Walter Benjamin *A német szomorújáték eredetében* az ógörög tragikumot a hős némaságában látja megvalósulni. Csendje úgy érvényesíti az olümposzi istenek jogát a bűn és a sors felett, hogy egyben alá is ássa azt. Szótlansága megfordítja az eljárás rendjét: a tárgyalás immár az istenek ügyében zajlik. A hős némasága egy új, távoli istenség parancsát visszhangozza.

Ezzel szemben az újkori tragédia már nem az ítélkező kar előtt játszódó peres eljárás, hanem a belső élet megnyilvánulása a monológban, és ezzel együtt reflektálás a belső és a külső, a lényeg és a látszat, a szív és a szó egybe nem esésének problémájára. A csend reflektál magára; kinyilvánított tragikus némasággá válik. A hallgatás egy performatív ellentmondás keretében megszólal, kimondja magát, hogy kifejezze azonosságát vagy nem-azonosságát önnön valójával. Megszólal *Hamlet*ben utolsó szóként, mely történetét a kizökent állapot nem-azonosságát visszatükröző színészi produkcióként mutatja be a szín néma közönsége előtt. Megszólal *Jagóban* a nem-azonosságot kihasználó rejtőzködés önazonosságának leleplezett hangjaként, amelynek így többé nincs mit mondania. És megszólal *Cordeliában* a szeretet néma hangjaként, mely belső azonosságát a külső nem-azonosságba burkolja, hogy ezáltal mondja ki szembenállását nővéreivel, a szeretet retorikus mímelésével.

Az előadás a csendnek e megváltozott újkori jelentését vizsgálja Shakespeare három tragédiájának, a *Hamletnek*, az *Othellónak* és végül a *Lear királynak* az elemzésén keresztül.

CSONDOR SOMA

PTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola

Az elbeszélhetetlenség körülírása.

Metareflexió és allegorizáció Borbély Szilárd *Nincstelenek*jében

Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényének gazdag recepciója szerteágazó értelmezési irányokat mutat. A mű egyik – elbeszéléselméleti szempontból – meghatározónak tűnő sajátosságát, az alkotás allegorizáló aspektusát azonban eddig csak szórványosan érintették, így meglátásom szerint jelentőségét is figyelmen kívül hagyták a recenziók és tanulmányok. A konferencia központi témája, vagyis a csend, illetve az elhallgatás (különösen a traumareprezentációval kapcsolatos összetett elméleti problematika) szempontjából a mű allegorikus történetrészeit azért tekintem kulcspontinak, mert túlnyomórészt éppen az elbeszélhetőség-elbeszélhetetlenség tapasztalatával, az elmondás lehetőségének mérlegelésével állnak összefüggésben; vagyis az elmondhatatlan metareflexív alakzataiként működnek a regényben. Előadásomban arra szeretnék rámutatni, hogy a *Nincstelenek* e metareflexív, allegorizáló prózapoétikán keresztül önnön vállalkozásának kereteivel, az írásbeliség és a traumaelbeszélés lehetőségeivel és korlátaival vet számot. Ezzel együtt áttekintem, hogy e koncepcióból milyen következtetéseket vonhatunk le a tágabb életműre vonatkozóan. Az alkotásra bár tekinthetünk a múlt traumatikus eseményeinek összetett leírási kísérleteként, ám legalább annyira e kísérlet kudarcát és az elbeszélés lehetőségeinek hiábavaló keresését deklaráló alkotásként is. A *Nincstelenek*et mint az életművet bizonyos értelemben lezáró alkotást (hiszen ez a szerző utolsó életében megjelent kiadványa) eszerint egészében is szemlélhetjük az oeuvre önreflexív szövegeként, az elbeszélhetetlenség-tapasztalat regényeként.

Az előadás megvalósulását az EKÖP-24-4-I-PTE-211 azonosítószámú pályázat keretében a Kulturális és Innovációs Minisztérium, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap, valamint az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program támogatja.

KAPUS ERIKA

MTA Könyvtár és Információs Központ

„Nem ütközve emberhangba, érthetőbb az erdő hangja.”

Kísérteties csend Czóbel Minka utolsó verseskötetében

Czóbel Minka verseiben a természet, az erdő egyszerre felszabadító és szorongást keltő világ, saját, nehezen kodifikálható szabályrendszerrel. Paradox hely, ahol a világ zajaitól távoli, emberi hangoktól mentes végtelen némaság és a természet hangjai egyetlen közös csendszimfóniában egyesülnek. *Az erdő hangja* (1914) című verseskötet terei freudi értelemben *kísérteties* (*unheimlich*) tájakra viszik az olvasót. A címadó ciklus látszólag valós, külső természeti tereket mutat be, míg a második, a *Tükrökről, szobákról* című belső, épített terekbe vezeti a felületes olvasót. Valójában azonban végig valóság és misztikum között lebegő világban járunk. Freud a *kísérteties*et úgy határozza meg, mint az *idegen* és az *otthonos* sajátos interferenciájában megteremtődő teret, ahol reális és fantasztikus keveredik egymással, ahol a rejtekhelyek nem maradnak teljesen titokban, ám nem is válnak nyilvánossá, ahol az ismétlések, a hasonmásalakok folyamatos borzongást keltenek.

A versekben nyílt és zárt terek egyaránt szorongást közvetítenek, mind a titokzatos erdők, mind a végtelen körfolyosók, termek, labirintusszerű épületek fogva tartják a bennük bolyongó szubjektumot, aki nem csupán a térben, de az időben is egyszerre képes több dimenzióban tartózkodni. A térelrendezés, a tükrök, az egymásba nyíló szobák, az ismétlődő szerkezeti elemek, a terek közti ajtók, kis rések, a különböző érzéki benyomások mind azt a készletet hivatottak erősíteni, hogy a külső világgal, a zabolátlan természettel szemben az épített környezet nem védelmet nyújt, ellenkezőleg: lassan felemészti lakóit.

A heterotopikus terek (erdő, tükör, romok, utak) egymásba nyílnak, megsokszorozzák egymást, az idő mélységét vetítik a térbe, s a terek ismétlődéseit, egymásba és önmagukba való záródásait vetítik az időbe. Formailag zaklatott, szokatlan, modern a verstér: a gondolatjelekkel helyettesített sorok a határokat, a csendet, az átléphetőség élményét erősítik. Olyan határvidéken mozgunk, ahol a megszokott sémák az ismétlő mechanizmusok ellenére csődöt mondanak, ahol transzgresszív gesztusok szervezik a teret, az időt, a szubjektumokat. Különös hangsúlyt kapnak a testhatárok: azok a pontok és felületek, amelyek a külvilággal való érintkezést szolgálják. Így kapnak az érzékszervek kitüntetett szerepet a versekben, s hozzájuk hasonló, összekapcsoló-elválasztó funkcióval bírnak az ablakok, ajtók, küszöbök is.

BRANCZEIZ ANNA

PTE KPVK Kultúraelméleti és Alkalmazott Kommunikációtudományi Tanszék

Vihar előtti csend. A csend mint a háborús szorongás kifejeződése
Radnóti Miklós *Béke, borzalom* című versében

Előadásomban Radnóti *Béke, borzalom* című versét elemzem részletesen, amely az 1938-as *Meredek út* című kötetben jelent meg. A korabeli kritikusok szerint a *Meredek út* versei az idillt fenyegető rezdüléseket ragadják meg. Ebbe a sorba illik a *Béke, borzalom* című költemény is. A vers első fele egy mozgalmas életképet vetít elénk, a cezúra után azonban megmerevedik az eleven kép: „Csend lett, a délelőtt megállt, tíz óra volt, / az uccán béke lengett s valami borzalom.”

Radnóti több versében is érzékenyen reagál a háborús légkörre. Noha kétségtelenül problematikus a verseket dokumentumértékű szöveggént kezelni, Radnóti költészetének értékelése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a történelmi kontextust. Mekis D. János *Vers és kontextus* (2014) című kötetének felvetéseivel egyetértésben úgy vélem, jó alternatívája lehet a retrospektív olvasatoknak, ha az elemzésben reflektáltan helyet kapnak az életrajzi tények is.

Elemzésemben azt szeretném megmutatni, hogy milyen retorikai megoldásokkal viszi színre Radnóti a béke és a borzalom kettőségének feszültségét ebben a versben, illetve a kötet egészében. A szóban forgó vers címében az ellentétes minőségű szavak alliterációja fokozza a feszültséget, míg a szövegben az élet és a halál, az idill és a félelem képei feszülnek egymásnak. A vers így a háborús szorongás nyelvi leképezéseként érthető.

BENDA MIHÁLY

HUN-REN Irodalomtudományi Intézet

„Nem fontos, értik-e, de az idegek borzongjanak, mint kifeszített húr a szélben.”

A zene, a szó és a csend Weöres Sándor lírájában

Gérard Genette az irodalom paradoxonára hívja fel a figyelmet a *Figures II.* című könyvében: „Az író az a személy, aki nem tud és mégis mindig csak a csendre, az írás titkára gondol. [...] Csak két feladatot ismer, amely valójában egy: írni, hallgatni.” Az írás és a hallgatás, a zene és a csend egyaránt megtalálható Weöres költészetében is. A költő úgy gondolja, hogy az általa kívánt élményt a zene tudja létrehozni: „nem tudjuk pontosan, mit jelent, mégis felemel, átalakít” (Weöres Sándor, *Megfejtés a rejtelemre (Nyilatkozat) = Uő., Egybegyűjtött prózai írások*, Helikon, 2011, 188.). Ezért a költő gyakran közelíti költészetét a zenéhez, és hangoztatja, hogy gyakrabban használ „kiélezettebb, erősebb ritmusokat, melodikusabb koncepciókat, mint a költők nagy része”. Talán az sem véletlen, hogy Kosztolányit és Babitsot választotta mestereinek, hiszen, mint megvallja, Babits *Recitativ* című versének „zárt és fagyos muzsikáján” nevelődött lírikussá még alsós diák korában. A zene mellett ugyanakkor lépten nyomon megtaláljuk nála a csendet is. Tanulmányom célja, hogy megmutassam, hogy a Mallarmé és a 20. századi költészetében központi helyet elfoglaló csend jelen van Weöres Sándor költészetében is, és mind a zeneiséget tematizáló, mind az egysoros verseiben nagy jelentőséggel bír.

A SZOMBATI NAP ELŐADÁSAINAK ABSZTRAKTJAI

VEREBES ADRIENN

PTE Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola

Egy késő ókori szerző csendjének máig hangzó szavai

A keleti keresztény világban csak „a Teológusnak” nevezett Nazianzoszi Szent Gergely tekintélyes méretű szónoki és költői életművében fennmaradt egy sajátos szövegkorpusz: egy némasági fogadalomban töltött nagyböjtjének dokumentumai.

Gergely az előző évben, Kr. u. 381-ben a császár és a Római Birodalom elitje előtt csúfosan megbukott mint Konstantinápoly püspöke és az egyetemes zsinat elnöke, mivel nem tudta kezelni a zsinat során fellángoló politikai vitákat. (Saját nézőpontja szerint nem tudott lealacsonyodni hozzájuk.) Ezért száműzetésbe kényszerült – elhagyva a birodalom központját szülőföldjére vonult vissza. Hogy „megtisztuljon”, és megszabaduljon „nyelve féktelenségétől”, amely hite szerint kudarcát okozta, 382 nagyböjtében különleges aszkézisnek vetette alá magát: húsvét ünnepéig teljes némaságot fogadott, és idejét versírásnak szentelte. Nyelve helyett csak tollát forgathatta, és féktelen beszéd helyett csak egy kötött témát követve, időmértékes verssorokban fejezhette ki gondolatait és érzelmeit. Ily módon született meg a programversből, több epigrammából és egy húsvéti himnuszából álló ógörög nyelvű versciklus (PG 37, Poem. II. 1. 34-38.), amely egyszerre volt a lelkigyakorlat eszköze és témájában annak leírása.

Előadásomban elsősorban ennek a versciklusnak bemutatására szorítkozom. A szöveg komplex mentalitástörténeti vizsgálódásra ad lehetőséget, ablakot nyitva többek között arra, hogy miként kapcsolódott össze egy gazdag kortárs filozófiai tudással rendelkező 4. századi gondolkodó életében a csend, a versírás és a lelki fejlődés. A vizsgálatba bevontam a húsvét után íródott, a szilenciumot összegző elégiát (Poem II. 1. 39.) és a lelkigyakorlat alatt keletkezett tizennégy „beszélgető cédulát” is: azokat az alig pár soros leveleket, amelyekben környezetének magyarázta sajátos aszkézise értelmét (PG 37, Ep. 108-119).

PORKOLÁB ANNA

ELTE Történettudományi Doktori Iskola

A csend funkciói a középkori domonkos szerzetesnők vallásosságában

A kora keresztény egyházatyák óta elterjedt, sőt közhellyé vált a vélekedés, miszerint a szerzeteseknek szeretniük kell a csendet. A silentium tiszteletét, illetve annak szigorú megtartását Szent Benedek regulája óta minden szerzetesrend megkövetelte, és ez alól az 1215 körül alapított Prédikátorok Rendje sem jelentett kivételt. A csend nőkre vonatkozó erénye azonban egy jóval korábbi írásra, Pál apostol korinthusiakhoz írt levelére tekintett vissza, amelyben a női híveket hallgatásra inti – e gondolat adta a nők középkori szocializációjának egyik alapvetését. A szerzetesnők szóbeliséghez és csendhez való viszonyát tehát kettős szabály vezette: egyrészt a szerzetesi erényeknek, másrészt a középkor normáinak való megfelelés.

Előadásom központi forrása a 13. század első évtizedeiben Catherine Gueberschwihr nővér által lejegyzett és összeállított Vitae sororum néven ismert kézirat. Ez az ún. Schwesternbuch az elszászi Colmar városától nem messze alapított Unterlinden domonkos kolostor szerzetesnőinek életrajzait tartalmazza. Általa a kor domonkos szokásainak és követelményeinek fegyelmezetten megfelelni vágyó, buzgó és misztikus látomásokban gazdag közösséget ismerünk meg. A szerző elhunyt társait dicsérő sorai mögött azonban következtetéseket vonhatunk le önmagát és a közösséget irányító szerzetesnői ideálokra, illetve a csend és a hallgatás közösségen belüli szerepére vonatkozóan is.

Előadásom célja, hogy egy korabeli közösségről fennmaradt forráson keresztül bemutassam a csend minél komplexebb szerepét a női lelkiségben. Hogyan jelenik meg a mindennapokban, a rendtársak interakcióiban? Vajon mennyire tudatos a használata a nővérek vallásos gyakorlataiban? Milyen értékekhez, erényekhez kapcsolódik a csend, a hallgatás? Végezetül pedig kitekintek a csend kutatása során felmerülő nehézségekre.

FEHÉR STEFÁNIA

Ideje van a hallgatásnak – az *Ószövetség* lapjain megbúvó csend

A hallgatás üzenete nagyon aktuális, hiszen olyan világban élünk, amelyben nehéz csendben maradni. Folyamatosan hírek és információk bombáznak, amelyek eleve lehetetlenné teszik azt, hogy csendben, vagyis egy *ingermentes állapotban* pihenjünk, gondolkodjunk; még akkor is, ha látszólag egyedül vagyunk négy fal között.

A *Biblia* nagyon sok útmutatást tartalmaz a beszéddel, hallgatással, elcsendesedéssel kapcsolatban. A *Példabeszédek* könyvében Salamon számos példán keresztül tárja eléink a bölcsék és bolondok közötti különbséget; és nagyon érdekes, hogy a két ember közötti eltérés sokszor nem a szájukon kijövő beszéd minőségéből fakad, hanem abból, hogy adott helyzetben az egyikük képes a hallgatásra, a másik pedig nem. Isten hangjának a meghallásához is kulcsfontosságú a csend, a lenyugvás, a környezeti zajok, ingerek kizárása – ahogyan Illésnek is meg kellett várnia a földrengés, a tűzvész és a szélvihar elvonulását, és utána, a vékonyka, törékeny csendből hallotta meg Isten hangját.¹ Azt is látjuk, hogy Isten jelenlétében nem feltétlenül kell beszélni; gondoljunk csak arra, hogy a grádicsok énekei egyre rövidebbek lesznek, ahogy a zsoltáros és a nép megy be az Úr jelenlétébe. Ahogy mélyül az Istennel való közösség, egyre kisebb jelentőségűek a szavak, és egyre nagyobb a gesztusok szerepe: az Úr kapuin hálaadással és hangos dicséretekkel kell bemenni, de a jelenlétébe való megérkezéskor már sokszor csak leborul az ember.

Előadásomban elsősorban az erre a témára vonatkozó héber szavak és kifejezések segítségével szeretném megvizsgálni azt, hogy az *Ószövetségben* milyen árnyalatai, aspektusai vannak a csendnek: mikor kell úgy tenni, mintha némák vagy süketek lennénk; mikor kell mozdulatlanok, tétlennek lenni; mikor kell lesben állva figyelni, mikor magunkra maradni; és mikor van a hallgatás ideje ebben a zajos világban.

¹ 1Kir 19:11-13. „És mondta: gyere ki, és állj meg a hegyen az Úr előtt; és íme: az Úr jár arra. És az Úr előtt nagy és erős, hegyeket megtépázó és sziklákat darabokra zúzó szélvész volt: de az Úr nem a szélben volt. És a szélvész után dübörgő földrengés: az Úr nem volt benne a földrengésben sem. És a földrengés után tűz jött: de az Úr a tűzben sem volt benne. És a tűz után: *vékonyka csendnek a hangja*. És mikor ezt Illés meghallotta, beburkolta az arcát a köpenyével, és kilépett, és megállt a barlang nyílásában.” (Saját fordítás héberből – F. S.)

RUDISCH FERENC

*SZTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék;
DE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola*

„Budapest csendes, újra csendes” Az utcai lapárusítás 1906-os betiltásának nyilvánosság- és kultúrtörténeti összefüggései

Az 1905–1906-os magyarországi belpolitikai válság zárószakaszában a Fejérváry Géza vezette „darabontkormány” egy belügyminiszteri rendelettel váratlanul betiltotta a hírlapok és röpiratok utcai árusítását. „Budapest csendes, újra csendes” – írta Petőfi Sándor szellemiségét megidézve a *Budapesti Hírlap* 1906. március 1-jén, a belügyminiszteri rendelet kihirdetése után néhány nappal. Az intézkedésre reagálva a fővárosi lapok egyrészt a sajtószabadság porba tiprásáról értekeztek, másrészt az alsóbb társadalmi rétegek számára megélhetést biztosító, a forgalmas budapesti utcák látképét és akusztikai világát ekkor már egyértelműen meghatározó rikkancsmunka megszűnésének lehetséges következményeit taglalták.

Az utcai lapárusok néhány évvel korábban megszerveződő érdekvédelmi egyesületének vezetői a „darabontkormány” belügyminiszterétől, Kristóffy Józseftől kértek találkozót, s miután szándékuk visszhangtalan maradt, a rikkancsok többször is az utcára vonultak, egy alkalommal még a kitérő rendőrökkel is összecsaptak. Bár különböző segélyezési akciókkal a belügyminisztérium már március közepétől igyekezte pacifikálni a kialakult helyzetet, azt végül teljeskörűen a „darabontkormány” bukása és az utcai lapárusításra vonatkozó belügyminiszteri rendelet áprilisi visszavonása oldotta meg. A budapesti utcák ismét lármássá válhattak, „míg tegnap halotti csönd volt a levegőben, az erőszak ránk kényszerített némasága, addig ma szabadon, bátran harsogott a fiúk kiáltása, hirdelve a lelkek felszabadulását” – olvashatjuk a *Pesti Napló* egyik beszámolójában.

A lapterjesztés korábbi működés módja, gazdasági-kulturális logikája látszólag tehát helyreállt, csak hogy a következő hónapok és évek fejleményei azt bizonyították, hogy az 1905–1906-os válság a korszak vonatkozásában végleges fordulatot jelentett a nagyvárosi tömegkultúráról szóló hazai diskurzusok történetében. A társadalmi nyilvánosság populáris regisztereinek szabályozását követelő szövegek az évtized másik felében egyre inkább felerősödtek, a kultúrpeszsimista beszédmód meghatározóvá válásának folyamata végül egy új sajtótörvény elfogadásában érte el csúcspontját.

Előadásomban az utcai lapárusítás 1906-os betiltásának konkrét eseménytörténetét e tágabb nyilvánosság- és kultúrtörténeti összefüggésrendszerben kívánom tárgyalni, rámutatva arra, hogy a századelő periódusának egyik leglényegesebb (és fokozatosan egyre lényegesebb) kérdése az volt, hogy az egyre szélesedő nyilvánosságban ki szólalhat meg – és kinek kell csöndben maradnia.

NAGY JANKA TEODÓRA

PTE KPVK Szociális Tanulmányok Tanszék

A csend mint büntetés jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi olvasatai:
az elhallgatás, az elhallgattatás a „közvélemény büntetéseiben”

A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz a csend fogalmának sajátos értelmezését kínálja. A csend egyéni és közösségi szakralitásán túl értéktételezőként, az állami akarat formális kikényszerítőjeként is meghatározható. Az elhallgatás, az elhallgattatás mint büntetés az aktuális hatalmi viszonyoknak megfelelő, az állam által szabályozott jog – a „fent” joga – deklarált és differenciált szankciórendszerének elidegeníthetetlen része (lásd birodalmi/állami emlékezet vs. felejtés).

Az előadás a „lent” jogának – azaz a lakosság mindennapjait meghatározó népi jogszokásoknak a jogi néprajz keretei között történt – a kutatás eredményei alapján archaikus és autentikus megközelítést kínál a csend mint „közösségi büntetés” vizsgálatához. A kisebb-nagyobb autonóm csoportok tradicionális, azaz generációkon át hagyományozódó íratlan szabályainak betartását állami kényszer hiányában maga a közösség kényszerítette ki, illetve állította helyre a szokott rendet az úgynevezett „közvélemény-büntetések” segítségével.

E büntetések sorában (például kapcsolat megszakítás, kinézés, kibeszélés, kimuzsikálás, csúfolás, szitok, átok, eskü, eltemetés, didergés, megkövetésre kényszerítés, megfélemlítés, népítélet, önbíráskodás, megszegyenítés, megbecstelenítés, kiközösítés) hangsúlyos volt az elhallgatás és az elhallgattatás szerepe. Figyelemre méltó azonban, hogy ez a közösségi nyilvánosság sajátos dinamikájában érvényesült – ebben a dichotóm erőterben alakítva ki és formálva a csend mint büntetés közösségi szankcióját, illetve annak értelmezési és érvényesülési dimenzióit.

VARGA ISTVÁN

PTE KPVK Szociális Tanulmányok Tanszék

KITANICS MÁRK

Bács-Kiskun Vármegyei Oktatókórház, Kalocsai Szent Kereszt Kórház Telephely

A titoktartási kötelezettség dilemmái a segítő hivatásokban

A segítő hivatások (pszichológus, szociális munkás, szociálpedagógus) munkájának fontos jellemzője a titoktartási kötelezettség. A *Pszichológusok Szakmai Etikai Kódexét* a Magyar Pszichológiai Társaság – Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesülete; a *Szociális Munka Etikai Kódexét* a Szociális Szakmai Szövetség Etikai Kollégiuma dolgozta ki. Ezen etikai kódexek értelemszerűen nem tudnak minden gyakorlatban előforduló esetre részletes szabályozást adni, mindössze irányt mutatnak.

Bár a pszichológia segítség sok tekintetben eltér a szociális segítestől, úgy véljük a hasonlóságok miatt érdemes megvizsgálni a titoktartásból következő etikai dilemmákat. Összhangban van-e a két etika kódex, illetve a társadalom melyik hivatás titoktartási kötelezettségét ismeri és fogadja el jobban. A bizalmi viszonyon alapuló segítő-kliens/páciens kapcsolat bizonyos helyzeteiben mi a jó (döntés) és mi helytelen (döntés)?

A segítő szakemberek eligazodását nehezítik a XXI. század következő kihívásai is:

- a jogi szabályozás folyamatos változása,
- az infokommunikációs technológia (IKT) eszközeinek a használata,
- az adatvédelem General Data Protection Regulation (GDPR),
- az előzőekből fakadó dokumentációs nehézségek.

MUNTAG VINCE

HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet

Szünet, csend, dramaturgia.

Gondolatok az elhallgatás dramatikus alakzatainak funkciójáról

A csend fogalmát elméleti keretek között a dramaturgiához kapcsolódóan ritkán tárgyalják, gyakrabban kerül szóba színházi értelemben. Ez az előadás arra hoz néhány példát, hogyan érdemes a beszéd hiányának leggyakoribb instrukciós jelzését, a „szünet” utasítást a „csend”-hez viszonyítani.

A felvetés kiinduló bázisa Nádas Péter 1977 és 1980 közötti egyfelvonásosainak szöveganyaga (*Takarítás, Találkozás, Temetés*), ahol ugyan előfordul a szünet jelzése, sokkal gyakoribb azonban, hogy az utasításokban „csend” szerepel, sőt, alkalmasint „hosszú” vagy „nagyon hosszú csend”. Mivel ezek a szövegek egyébként is rendkívül rétegzetten kezelik a performatív hangzóság aspektusait, valószínű, hogy a szünet fogalmától való terminológiai ellépésnek különös jelentősége lehet. Felmerülhet a kérdés, hogy ennek a szóhasználatnak, illetve az általuk jelölt dramatikus megoldásnak mi lehet a kapcsolata a darabok rituális jellegű értelmezésével, esetleg milyen zenei tartalommal tölthetők meg, valamint általánosságban hogyan kapcsolódnak a szövegvilágok referenciális oldalához.

Ezeknek a felvetéseknek az általános érvényű megválaszolása túlmutatna az előadás keretein, de az valószínű, hogy a szünet és a csend konkrét dramaturgiai szerepének vizsgálata rámutathat arra, hogy magának a szünetnek az arisztotelészi alapú dramaturgiák felől hagyományosan értelmezhető fogalmi kerete is sokkal több változatosságot mutat, mint amit pusztán az alakok viszonyrendje és beszédmódjuk elemzése a cselekmény felől megmutatna. Az előadás tehát rövid példákkal annak a kontrasztnak a körülrajzolását kísérli meg, amely a Nádas-féle szünet- és csendkoncepció, illetve az általa részben opponált dramaturgia hagyományok szünetfogalma között fennállhat.

A példák sok irányból meríthetőek, Nádas esetében mégis kézenfekvőnek látszik Molnár Ferenc néhány szöveghelyének bevonása a vizsgálatba, mert ezekben az esetekben a dramaturgia metasztintú többletjelentései a cselekményhez képest többek között maguknak az instrukciónak a funkcióira kérdeznék rá; viszont ezt anélkül teszik, hogy kilépnének az illúziószínházi keretrendszerből, amelynek ellenében Nádas megírta említett műveit. Ez a fogalmi és dramaturgia vizsgálódás remélhetőleg egy tágabb elméleti keretben mutatja meg az említett drámák mögött húzódó színházkoncepció különbségét; és így közelebb jutunk annak az apóriának feloldásához, hogy lehet-e utasítást fogalmazni poétikai értelemben olyasmiről, amit első közelítésben valaminek a hiánya határoz meg.

HORVÁTH ZSUZSA

PPKE Magyar Irodalomtudományi Tanszék

Kaffka Margit: *Színek és évek*. A csend, az emlékezés és a női identitás narratívája

„Szép, nagy csendesség van, tisztán hallik a harangszó,
és én ölembe ejtett kézzel tudok egy helyben ülni,
soká, egyedül, és eltűnődni - százféleképp fűzve,
magyarázva, felújítva - a messzi, messzi élet dolgain.”
Kaffka Margit: *Színek és évek*

„Az élet nem az, amit az ember átélt,
hanem az, amire visszaemlékszik,
és ahogy visszaemlékszik rá,
amikor el akarja mesélni.”

Gabriel García Márquez:
Azért élek, hogy elmeséljem az életem

Előadásom fókuszában Kaffka Margit prózai munkássága fő művének számító 1912-es *Színek és évek* című regénye áll. A *Színek és évek* mint fiktív önéletrajzi regény kétséget kizáróan részét képezi egy olyan kanonikus szövegcsoporthoz, melyben a modern magyar próza formaújító alkotásai kaphatnak helyet.

A regényszövegben a csend metaforikus motívumának különféle előfordulásait vizsgálom. A csend többféle szemantikai töltettel bír: az alkotói, a válság, a vihar előtti, a magány és a nyomasztó csend jelentése is meghatározó módon jelenik meg. A *Színek és évek* narratíváját a csend mint az alkotás, alkotói munka, az írás, az elbeszélés alakítja összefonódva az emlékezés poétikájával. Pórtelky Magda a regény főszereplője és narrátora, egyes szám első személyben, szubjektív nézőpontból saját élettörténetét retrospektív módon beszéli el. A narrációt alapvetően az emlékezés és az én identitásának kérdése szervezi. A viszony az átélő én és az elbeszélő én között aszimmetrikus, amely a reflexiók, önreflexiók során is tapasztalható. Az emlékező elbeszélőhelyzet újra meg újra szóhoz jut, mindvégig átjárja az emlékezés nyomán kibontakozó történetet. A regény egész szövegén érezhető az elbeszélő visszatekintő és a múltat a jelen perspektívájából újraélő és újraértelmező magatartása.

A személyiség múltjának és jelenének viszonyában megképződő identitás tehát az emlékezés által is megalkotható, illetve ezzel összefüggésben a szubjektum önértelmező aktusai révén, melyek többnyire az élettörténet elbeszélésében alapozódnak meg. Első személyű és az elbeszélővel megtörtént eseményeket színre vivő narrációval van tehát dolgunk. Pórtelky Magda a saját élettörténet megalkotásának igényében artikulálja tulajdon személyisége létrehívásának szükségességét is. Pórtelky Magda az elbeszélő egyes szám első személyű története révén, és megnyilatkozásain belül, az elbeszélőemlékező pozíció aktiválásával, az elbeszélő nyelvben és a nyelve által az elbeszélő történetben, a történet(e) révén konstituálódik mint én.

A teljesség igénye nélkül kitekintek Kaffka egyéb munkáira is, amelyekben szintén fontos szerephez jut a csend motívuma, így szót ejtek az 1905-ös *Csend* című verséről és az 1909-es *Csendes válságok* című elbeszéléséről is.

FERENCZ HEDVIG

SZTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola

„Ha megmutattuk, nem beszéltünk, erről nem volt mit mondani”

A hiány megközelítése Szvoren Edina novellisztikájában – narrációs megoldások, poétikai működések, a hallgatás alakzatain keresztül

Előadásomban a hallgatás, elhallgatás irodalmi alakzatait vizsgálom, a hiánnyal dolgozó narrációs technikákra, elbeszélési formákra fókuszálva. Eddigi munkáim, kutatásom központi témája is a hallgatás motívumának irodalmi és színházi formáinak felfejtése, a hiánydramaturgia rétegeinek elemzése volt. Jelen előadásban a csend irodalmi alakzataira közelítek rá, ehhez pedig Szvoren Edina kortárs novellista szövegeit vetem vizsgálat alá.

Szvoren életművéről – a gazdag és elismerő kritikai anyag mellett – egyelőre igencsak kevés tudományos elemzést találunk, ezért is tartom fontosnak, hogy beszéljünk arról a hiányról, amely ezt az életművet kíséri folyamatosan. Ugyanígy a hallgatás is mindig témáját, effektusát és dimenzióját képezte az irodalomnak, és mégis: a mai napig keveset tudunk a hallgatásról mint az irodalmiság konstitutív mozzanatáról. És természetesen elsőként az a kérdés merül fel, hogy ha az irodalom szenvedélye, passiója részben a mindent kimondás vágya, hogyan viszonyulhat ehhez a hallgatás jelensége, dimenziója és a vele együtt, általa implikált határ, paradoxon? Milyen eszközei lehetnek a csendnek, mi veheti át a beszéd helyét? A hallgatás a nyelv megszűnését jelzi, a kommunikáció megakadását – vagy csak ezek átfarmálódását?

Nem a (szak)irodalomban tematizált, konkrétan színrevitt hallgatás itt az érdekes számomra, hanem az a hallgatás, amely magáé az irodalomé – mint külön performatív a kulturális mezőben. Egy ilyen elméleti keret felépítéséhez pedig elengedhetetlen más irodalom- és színházelméleti, filozófiai megközelítések (Wittgenstein, Heidegger, Bachelard) beemelése a kutatásba. Az előadásban egy-két novellára közelítek rá, és csupán a *Pertu* és a *Verseim* című kötetekből dolgozom. A lehetséges elemzendő szövegek: *Életöröm; Látogatók; Így élünk; Vettem egy füzetet; Hátunk mögött a surrogás; Barlangász.*

A szvoreni szövegvilág egy mélységesen lefojtottságból táplálkozó világ, amelyből egyenesen következik a hiány jelenléte, és mind olyan eljáráshoz eredeztethető vissza, amely egyetlen nagy poétikai szerkezet csavaraként működik: a hiány irodalmi alakzatainak finomhangolása. Az elhallgatás, cselekménytelenség, a precíz információsadagolás, a bizonyos értelemben passzív hősök, a mellébeszélés és ráközelített figyelem, a lényeges-mellékes hierarchiája, a családi kapcsolatok nyelvi felbontásának ellentétes technikái mind a hiányt, elhallgatást támasztják alá és teremtik meg Szvoren szövegeiben. A narráció kommunikációs csapdákat, véletlenszerű elszólásokat, szándékos csendeket állít az olvasó elé: stabil értelmezői rendszerük végzetesen idegenné válik. Mindez, úgy gondolom, gazdag alapot biztosít a hallgatás motívumának különféle vizsgálatához, és rendkívül izgalmas kérdések felé vezet. Hogyan gondolkodunk a hallgatásról nyelvelméleti síkon, dramaturgiailag, az elbeszélés-technikákat tekintve? Szvoren életműve olyan kérdéseket vetített elő a kutatásomban, hogy a hallgatásnak valójában eszközei vagy következményei lehetnek-e, illetve hogy hogyan viszonyulnak ezek egymáshoz.

ALPEK CSENGE

A csend mint mágia

Lázár Ervin *Csillagmajor* című novelláskötete kapcsán már az egyik legelső tanulmány felfigyel a csend szerepére. „S a szó valóban isteni, azaz teremtő erővé változhatott az író kezében: Alsórácegrespuszta elpusztult, beteljesítve nevében jelzett sorsát, de Rácpácegres, a »szövegtelepülés« (...) ezentúl élni fog, Lázár Ervin *Csillagmajorjában*” (Szilágyi Zsófia, Csöndpuszta, *Alföld*, 1997/3, 80.).

Rácpácegrest a csend pusztítja el, azonban nem kizárólag a cikluszáró novellákban erőteljes szerepe. Már az első szövegben megjelenik áttételesen – éppen a csendnek a megtörésével: „Úgy érzem, itt az ideje, hogy elmondjam az óriást.” A csend vissza-visszatérő „szereplő”, narratív erő; az elhallgatás, válasznélküliség misztikumot teremt.

Érdekes lenne a teljes művet megvizsgálni a csend szempontjából, ugyanakkor az időkeretre való tekintettel egy novellára helyezném a hangsúlyt, mely a 2005-ös második kiadásban olvasható *A remete* címmel. Meglátásom szerint ebben a szövegben a csend nem csupán meditatív erő, hanem mágikus. A kötet mágikus realizmusa tulajdonképpen megjelenése óta vitatéma, a legelső kritikák, tanulmányok felvetik ezt a nézőpontot. Lázár monográfiái – Komáromi Gabriella (2011) és Pompor Zoltán (2008) szintén beemelik látásmódjukba. Nyilvánvaló probléma azonban a kérdés taglalásakor, hogy mi is az a mágikus realizmus. Nálunk jelenleg talán Bényei Tamás (1997) modellje nevezhető a legelfogadottabbnak.

A remete esetében Bényei szempontjai alapján többek közt a történet szálainak párhuzamaira és ellentéteire figyelhetünk fel: Jósvai Jancsi az erdő csendjével szeretne eggyé válni, mely az egyik megközelítés felől sikeresnek mondható (Balognéjé), a másikéről nem (Jósvai Jancsié). Az előbbi vélemény szerint a remeteség egy újabb eggyé válást hoz el: az idő töröttsége okán szétszakadt szerelmespárét, kiknek egésszé illesztése épp, hogy a megkaparintott csendet töri meg. A novella igényes nyelvezete és remek történetvezetése ellenére nem kapott eddig sok figyelmet, a szerző monográfiái közül egyedül Komáromi foglalkozik vele részletesebben.

WEISS JÁNOS

PTE BTK Filozófia Tanszék

A csend dialektikája Nietzsche *Zarathustrájában*

Előadásomban Marcus Aurelius egyik mondatából indulok ki mint a sztoicizmus reprezentatív kijelentéséből: „Nem is olyan nehéz megszabadulni és kiirtani minden zavaró és nem-megfelelő gondolatot, s ezzel a kedély tökéletes csendje és derűje máris helyreállt.” Mintha mindez (csak) rajtunk múlna. A hosszú neosztoikus hagyományban ebből egy egész tradíció jött létre: amelynek két fontos komponense van: (a) a csend idealizálása, és (b) szubjektivizálása. Azt szeretném megmutatni, hogy Nietzsche ennek az egész tradíciónak a kritikáját nyújtja, a csend „dialektikájának” kidolgozásával. (A rekonstrukciómban az *Also sprach Zarathustra* című műre korlátozódok.) A dialektikának van egy objektív és egy szubjektív oldala, és egy olyan része, amely a kettőt szintetizálni próbálja - sikertelenül. A végeredményt talán így lehetne összefoglalni: A „kedély tökéletes csendjének” nemcsak az ideje járt le, de már nem is kívánatos. Így hányódhatunk a modernitásban a csendre való *vágyakozás* és a csend lehetetlenségének *tudata* között.

BARCSI TAMÁS

PTE ÁJK Jogbölcseleti és Társadalomelméleti Tanszék

A csendtől való félelem. Megjegyzések Oswald Spengler
csendről kifejtett gondolataihoz

Közismert, hogy Oswald Spengler legfontosabb művében, *A Nyugat alkonyában* egy sajátos, és sok szempontból problematikus kultúra- és történelemfilozófiát fejt ki. Spengler nyolc, egymástól függetlenül létező kultúráról ír – de részletesebben csak a nyugati-fausti, az antik-apollóni, és az arab-mágikus kultúrával foglalkozik –, amelyek abban az értelemben „egyidejűek”, hogy azonos törvényszerűségeknek alávetve jönnek létre, teljesednek ki, öregednek el, hogy végül elpusztuljanak. Spengler civilizációnak a beteljesedett, megmerevedett kultúrát nevezi, a hanyatlás időszakát, amelyben már nem történik érdemi fejlődés.

Spengler a csendtől való félelmet a láthatatlanságtól való félelemmel együtt tárgyalja *A Nyugat alkonya* II. kötetének *Táj és eredet* című fejezetében, mindkettőt a primitív ember és a gyermek sajátjaként írja le, amelyek a kulturális és egyéni fejlődés során egyre inkább eltűnnek. Spengler úgy véli, hogy a láthatatlanságtól való félelem „minden emberi vallásosság mögött” ott rejlik és „a transzcendencia végső kifejeződése a »láthatatlan Isten«.” De vajon a vallásosság a csendtől való félelemmel is összekapcsolódik-e, illetve a transzcendencia végső kifejeződése összefüggésbe hozható-e a csenddel? Ha igen, akkor a vallásos ember egy idő után már nem fél a transzcendenstől és a csendtől, hanem inkább vágyik ezekre? Az említett fejezetben ezeket a kérdéseket Spengler ugyan nem válaszolja meg, de a II. kötet Jézussal foglalkozó részében „Jézus néma érzületéről ír”. Ami eszünkbe juttathatja Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című regényét, *A Nagy Inkvizítor* poémájának Jézusát. Annál is inkább, mert Spengler utal Dosztojevszkijre, ha nem is említi Jézus vonatkozásában a regényt. De mit jelent látható Isten némasága?

További kérdésként merülhet fel, hogy a spengleri értelemben vett civilizáció miként viszonyul a csendhez? Az eltömegesedéssel, a technikai fejlődéssel, a világvárosok létrejöttével jellemezhető civilizációs időszakban, ha nem is félnek az emberek a csendtől, de nyilvánvalóan nem tudnak mihez kezdeni vele. Ez hogyan kapcsolódik a tudományos vallástalanság és a második vallásosság Spengler által leírt jelenségeihez?

BIALKÓ LÁSZLÓ GERGŐ

PTE Filozófiatudományi Doktori Iskola

A nietzschei *Zarathustra* csendje és az örök visszatérés

Friedrich Nietzsche egyik legtalányosabb gondolata az örök visszatérés tana. A német filozófus úgy tekintett erre az eszmére, mint ami fordulatot hoz a filozófiában, sőt, új paradigmát teremt az emberiség számára. Nietzsche legfontosabb művét, az *Így szólott Zarathustrát* végigkíséri ez a gondolat, explicit azonban sehol sincs kifejtve. Előadásomban felvázolom az örök visszatérés gondolatának legfontosabb értelmezési lehetőségeit, majd ennek kapcsán felhívom a figyelmet egy eddig kevésbé hangsúlyozott momentumra, jelesül arra, hogy ennek a „nehéz” gondolatnak a felfedését csend előzi meg.

Ha figyelmesen tanulmányozzuk az *Így szólott Zarathustrát*, feltűnhet, hogy *A legcsöndesebb óra* című fejezet készít fel bennünket a mű talán legfontosabb, harmadik részére, amelyben Zarathustra az örök visszatérés tanítójává válik. Ebben a fejezetben lehetünk tanúi Zarathustra belső vívódásainak, melyeket önmagával és a csendes belső hanggal folytat. Drámai és izgalmas jelenet ez, ahogyan drámai és izgalmas jelenet az is, ahogyan Nietzsche csak suttogva (a csendet megidézve) meri elmondani az örök visszatérés tanítását szerelmének, Lou Salomének.

Ahogyan Heideggernél a szorongás – amely belénk fojtja a szót – nyilvánítja meg a *Semmit* (vagyis tárja fel eredeti és közvetlen módon a világot mint világot), úgy felvetődik a kérdés: Nietzsche esetében nem a csend és a csennel járó vívódás-e az, amely feltárja (vagy másképpen megfogalmazva: megnyilvánítja) ugyanannak örök visszatérését, s ezzel együtt a világot mint világot? Előadásomban többek között erre a kérdésre keresem a választ.